

'SOSYAL ETKİ İÇİN TASARIM NASIL YAPILIR KILAVUZU'NUN SÖMÜRGESİZLEŐTİRME LENSİYLE ELEŞTİREL ANALİZİ

Gözde Şekercioğlu, Sussex Üniversitesi, Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve atıŐma (MA), g.sekercioğlu@sussex.ac.uk

Rockefeller Vakfı sponsorluğunda IDEO liderliğinde geliştirilen 'Sosyal Etki için Tasarım Nasıl Yapılır Kılavuzu', Batı'nın Doğu'ya sahadaki problemlerin çözümüne yönelik indirgemeci bir yaklaşım ile sunduğu bir yöntemdir. Sahadaki 'kötü problem'in karmaşıklığını bilerek, aşağıdan yukarıya bir ilerleyiŐ için madunun sesinin duyulduğundan ve Őiddetin yeniden üretilmediğinden emin olmak gerekir. Yazarın adli sistemdeki çocuklu kadınlar ile gerçekleştirdiği saha deneyiminden örneklere yer vererek, madunun kendi etkenliğinin farkında olmasında kılavuzun önerdiği yaklaşımın karşılık geldiği yer analiz edilmektedir. Şeffaf ilerleyen bir yöntem ile tasarımcının rolünü sorgulamaya devam etmesi ve tasarımın tek başına yeterli olacağı algısından, disiplinlerin i içe geçtiği bir ortak yaratım modeliyle karar verme süreçlerinde madun ile denklik halinin nasıl sağlanabileceği araŐtırılmaktadır. Bu bağlamda kılavuz, sömürgesizleŐtirme lensi ile analiz edilmiŐtir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal etki için tasarım; madun; kötü problem (*wicked problem*)

GİRİŞ

Edward W. Said, oryantalizmi Batı'nın Doğu'yu yorumlama yöntemi olarak tanımlamaktadır. Beyaz üstün ırk, Küresel Güney'e medeniyeti getirir algısı, indirgemeci bir yaklaşıma karşılık gelmektedir. (Said, 1978, s.14) Mohanty (2011)'nin değimi ile Küresel Kuzey'in 'az-gelişmiş' olarak tanımladığı Güney, Spivak (2003)'ın madun olarak ifade ettiği kırılğan grubun görünürlüğü konusunda bize ne söyleyebilir? Kalkınma alanındaki aktörler hangi rolleri üstlenmelidir ki madun konuşabilsin ve şiddete yeniden maruz kalma riski taşımasın? Çok-disiplinli ve küresel bir tasarım şirketi olan IDEO tarafından geliştirilen, tasarımın kalkınma çalışmalarında araç olarak kullanılmasını önerdiği bir çözüm olan Sosyal Etki için Tasarım Nasıl Yapılır Kılavuzu, (IDEO, 2008) madun ile ilişki kurmak konusunda hangi boşluğu doldurmaktadır? Güç dinamiklerinin tüm bu kalkınma çalışmalarındaki etkisi nasıl değerlendirilebilir? Bu makale, uluslararası kalkınmada güç ilişkisine sömürsüzleştirme lensi ile eleştirel yaklaşarak kılavuzun madunun üstün yararını gözetmesi için hangi bağlamda adımlar atılması gerekebileceğine dair yanıt arayacaktır.

YÖNTEM

Rockefeller Vakfı sponsorluğunda yayınlanan Vakıf adına Tara Acharya, Demmy Adesina ve Maria Blair'in imtiyaz sahibi olduğu, IDEO liderliğinde Tim Brown, Aaron Sklar, Sandy Speicher, Doug Solomon ve Jocelyn Wyatt'ın rol aldığı Sosyal Etki için Tasarım Nasıl Yapılır Kılavuzu, bu makalenin ana konusunu oluşturmaktadır. Yazarın madun durumdaki bir grup olan adli sistemdeki çocuklu kadınlar ile gerçekleştirdiği saha deneyimi ve kılavuz incelenecektir. Makalenin ilk bölümü sosyal etki ve tasarım kesişimine odaklanırken, takip eden bölümde kılavuzun önermesi detaylandırılacak, son bölümde ise sömürsüzleştirme yaklaşımı ile sürecin yeniden tasarlanmasına yönelik önerilerde bulunulacaktır.

SOSYAL ETKİ VE TASARIM

Sosyal değer üretmeyi amaç edinen her projenin gelişimi merkezine alması, toplumsal alanda pozitif etki yaratması ve nihayetinde arzulanan değişimi ortaya koyması beklenmektedir. Bu değişimi hayata geçirebilecek organizasyonları; kâr amacı gütmeyen organizasyonlar, sosyal girişimler, şirketlerin sosyal sorumluluk bölümleri, devlet kuruluşları ve sivil toplum örgütleri oluşturmaktadır (Müftügil Yalçın ve Güner, 2015, s.16). Sosyal etki için tasarım işvereni hangi tüzel yapıda olursa olsun, pozitif etki yaratılması beklenen madun gruba dair öngördükleri kadar öngörmediklerinin de süreç boyunca karşılına çıkacağını bilmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, sürecin en başında temel aktörlerin ve bunlar arasındaki ilişkilerin bir haritasını çıkararak, uzun vadeli bir amaca ulaşılmasını sağlayacak değişim teorisi hazırlığı yapılması önem arz etmektedir. Bu hazırlığın büyük ölçekli bir strateji temelini oluşturması öngörülmelidir (Müftügil Yalçın ve Güner, 2015, s.61). Amaç olarak sosyal etkiye ulaşmayı hedefleyen bu kılavuzun odak noktası, topluluklarda olumlu sosyal değişim yaratacak bir proje portfolyosu oluşturmak için paydaşlarla farklı katılım biçimleri oluşturmak şeklinde tanımlanmaktadır. (IDEO, 2008, s. 7). Bu aşamada, madunun katılımının sağlanması kritik önem taşımaktadır. Bilgi toplama, toplanan bilgi doğrultusunda problem tanımı, çözümü, test çalışmaları ve yaygınlaştırma süreçlerini takip edeceği gibi süreç devam ederken başa dönmenin veya durmanın tasarım sürecinin bir parçası olduğunu unutmamak gerekmektedir.

KILAVUZUN ÖNERMESİ

Kılavuz, bireysel ölçekten bir grup insana kadar ihtiyaçları belirlemek ve genel olarak toplulukları anlamak için bir çerçeve önermektedir. Sosyal etki bu kılavuz için dikkat edilmesi gereken geniş bir yelpazede tanımlanan bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasarımcıların sunduğu ürün ve hizmetlerin bireyler ve bir grup insan üstündeki etkisine geniş çerçevede bakmayı önermektedir (IDEO, 2008 s.7). Burada tanımlanan çerçeveyi genişletmenin madun grupların kesişimsel ihtiyaçlarını

görmezden gelmeye sebebiyet verebileceği, eşitlikleri azaltan ve adalet getirmek isteyen yaklaşımın tam karşısında pozisyonlanmaya neden olacağı öngörülmektedir.

IDEO'nun sınıflandırdığı ihtiyaçların toplum geneli ve bireyler özelinde dengeye getirilmesi ifadesi sahadaki güç ilişkisinin varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Burada kritik olan soru, bu kalkınma çalışmasında asıl fayda sağlayan kim olacaktır? Madun durumdaki kişilerin bürokrasiye veya sosyal değişim çalışmaları için finansman sağlayacak üçüncü sektöre erişim sınırları var olan güç dinamikleri içinde bir ön kabul olarak yer almaktadır. Burada önceden sömürgeleştirilmiş bir grubun şiddete bir kez daha maruz kalmasına neden olmaktadır. Sürecin yukarıdan aşağıya ilerleme durumu, adil olmayan ilişkiler ortaya çıkarırken, iş birliğine dayalı yeni güç ilişkilerinin müzakere edilmesi gündeme getirilmelidir (Strumm, 2020, s.189).

Bu kılavuzun tamamlayıcı bir rol üstlenmesinin ötesine geçmesi için süreci sorgulama ve katılıma, ortak yaratıma alan açma potansiyeli gündeme gelmelidir. Madunun süreçlerde sesinin duyulması için karar alımlarda denkliğin olduğunu deneyimlemesi gerekir. Bir tarafın diğerine öğreten bir yaklaşımın yerini birlikte keşfeden ve problem çözmek için ortak bir dil oluşturmaya emek veren bir perspektif edinilmelidir. Bu bildirinin yazarı tarafından geliştirilen uzman psikolojik danışmanların kolaylaştırıcılığındaki rehberlik programı kapsamında (Önemsiyoruz Derneği, 2019, 2020), tasarımcılar yeni roller keşfetmenin ve yeni iş birlikleri için bakış açılarını değiştirmenin zorunluluğunu deneyimlemiştir (Çıtak, 2019, s. 183). Kamu kurumlarının bürokratik yapının kendi kuralları gereği, süreçteki diğer paydaşlara ve özellikle sivil aktörlere, bilgilendirme yapma zorunluluğu ve kaygısı taşımadıkları deneyimlenmiştir. Bu iletişim kopukluğu, IDEO tarafından tariflenen akışkanlıkta ilerlemeyi mümkün kılamayacaktır.

Az sayıda tasarımcı, sosyal etki için tasarım çalışmalarının önemine rağmen profesyonelce çalışacak bütçeye erişebilmektedir. Yazarın kendi çalışması gönüllü bir inisiyatif olarak başlamış, sürdürülebilir hale gelmesi için şirket kurulmuştur. Kaynak

geliştirme yöntemleri için hizmet ve ürün satışları yapmaya başlayan organizasyonun, Adalet Bakanlığı yetkilileri çalışmanın devamlılığında izin süreçleri için kanun gereği kâr amacı gütmeye başladığını kanıtlayan bir tüzel yapı olarak ilerlenmesini zorunlu kılmıştır. 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminden bu yana dernek kuruluşundan iş birliğine denetlemelerin ağırlaştırılması öngörülenden çok daha yavaş ilerlemeye neden olmaktadır. Paydaşlarla ve özellikle kamu iştiraki olan kuruluşların ya da doğrudan kamu kurumundaki yetkililerin – IDEO'nun önerisi olan – yaratıcı problem çözme konusunda bilgilendirilmesi için diyalog ortamına sahip olmak neredeyse imkansızdır. Az gelişmiş olarak tanımlanan ülkelerde sosyal etki odaklı çalışmaların ilk adımının atılması dahi sürecin önemli bir parçasıdır. Sahada sistematik değişim yaratmak için çalışırken, madun grupların temel seviyedeki iyi oluş hallerinin daha kötüye gitme durumu ile karşı karşıya kalınabilir.

KILAVUZU SÖMÜRGEZİLEŞTİRME İLE YENİDEN TASARLAMAK

Bu kılavuzda Batılı olmayan tasarım şirketlerini söylem dışında bir çerçeveye oturttuğunu ve sosyal sorunlara yönelik çözüm geliştirme adımıyla Batılı olanların, olmayanlara rehber olmaları için benzersiz bir hiyerarşi ortaya koyduğu görülmektedir (Tunstall, 2013 s. 236). Tasarım disiplininin sorgulama kasını kılavuzun önerdiği yöntemi sömürgeleştirme için kullanması tam da burada kritik önem taşımaktadır. Aktörlerin, madunun dahil olduğu bir paydaş haritalamasında açıkça güç dinamiklerini dile getirdikleri bir sahne ortaya koyabilmeleri, dikey bir hiyerarşi yerine; karar almada denklik için yol almaları gerekmektedir. Şeffaf yapılandırılmış bir süreç, kişilerin bireysel etkenliğini ortaya koyabilecekleri bir mecra oluşturmanın temelidir. Her çalışma alanının bağlam olarak değişkenlik göstereceği, her koşula uygun tek bir yöntemin geçerli olamayacağını bilmek gerekmektedir. Çalışma alanının ve yöntemin kuralları tüm aktörlerin katılımı ile belirlenirse bu kılavuzun, etki alanını genişletmek mümkün kılınacaktır.

IDEO (2008)'nin kılavuzda önerdiği yöntem, araştırmaya istekli olmayı ve boşluğu bulmak ve ideal olarak işbirlikçi bir şekilde yapılandırılmış adımlarla çözüm geliştirmek için zeminden veya paydaşlardan veri toplamayı ister. Türkiye özelinde sosyal değişim için emek veren yapının temel olarak gri literatürden veya açık kaynak olarak paylaşılan madun grupların kendi tecrübelerinden beslendiği deneyimlenmiştir. Alanın kamusal prosedürleri nedeniyle sınırların korunması konusundaki ısrarcılık da tasarım sürecinin bir verisi olabilme potansiyeli taşır. Öte yandan, kısıtlı bilgi, madunun üstün yararı için neyin dönüştürülmesi gerektiğini bulmak konusunda ihtiyacı tanımlarken araştırmacıları varsayımlara yönlendirmektedir.

Veri eksikliğinden kaynaklı olarak madun grubun ihtiyaçlarını belirleme ve gereklilikleri tanımlamada gri literatür dışında mahkumlardan gelen mektuplar veya mahkumların aile üyeleriyle yapılan görüşmeler (Duman vd., 2016); kısaca bireysel deneyimler, sosyal etki için tasarımın girdileri olmaktadır. Sahaya dair sivil alan aktörleri arasında ve kamusal temsiller ile iş birliği bağlamında da iletişim kopukluklarının yaşandığı deneyimlenmiştir. Disiplinlerin iç içe geçeceği (*trans-disipliner*) bir çalışma grubu oluşturulması, çocuğu ve anneyi aynı anda desteklemenin esas görüldüğü yazarın saha çalışmasındaki problem basit ve kolay çözümlenebilir nitelikte değildir. Bu problem, geleneksel problem çözme yöntemlerinden ziyade yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duyan, 'kötü problem' (*wicked problem*) olarak kabul edilmelidir (Rittel ve Webber, 1973). Tam da burada tüm paydaşları kapsayan bir yaklaşımla problem çözmeye süreklilik yaratmak ve ilerlemek için ortak yaratım mecburi hale gelmektedir.

Tasarımcı, 'kötü problem' üzerinde çeşitli bakış açılarını keşfetmek için süreçteki rolünü dönüştürmek durumunda kalacaktır. Bireylerin bu dönüşüm için güvenli bir alana sahip olması ve bireysel etkenliğini gerçekleştirmek için desteklendiğini bilmesi kritik öneme sahiptir. Uzman olmayan uygulayıcılar, tasarım dışı alanlardaki aktörler, politika ve bürokrasi ile iç içe olarak ya da tam tersine tabandan bir eylem hayata geçirmek için hazır bulunmak gerekecektir (Armstrong vd., 2014 s.18). Bu bakış açısı, tüm aktörlerin sahiplendiği rollerden ayrışıp, denklige gelerek verimli

problem çözümlerinin aşağıdan yukarıya ilerlemesinde etkili olacaktır.

Dilnot'un on tasarım ve yönetim çağrısı burada etkili olacaktır, tasarımcının diğer disiplinlerdeki paydaşların katılımını yeniden yapılandırmak üzere başkalarıyla birlikte çalışarak kendini görünmez kılma riskini almayı önermektedir (Dilnot, 2016, alıntı Onafuwa, 2018 s.14). IDEO'nun çerçevesi ise tasarımcının rolünü görünmez kılmak bir yana herkesin tasarımcı rolünü üstlenmesini sağlamak üzere çeşitli meslekler için yöntem olarak tasarımı erişilebilir hale getirmeyi önermektedir. Ancak bu, 'kötü problem'e yönelik dönüştüren değişime ulaşmak için tek başına hiçbir zaman yeterli olmayacaktır.

SONUÇ

IDEO'nun Sosyal Etki için Tasarım Nasıl Yapılır Kılavuzu, zemini bütünsel olarak anlarken, kesişimsel ihtiyaçları kavrama ve yöntemi yerele uyumlamada zayıf kalmaktadır. Hem kılavuzun adımlarında hem de yöntem içinde tanımlanan rollerin kendisinde sömürgeleştirme ihtiyacı söz konusudur. Bununla birlikte, bulunduğunuz ülkeden bağımsız, tasarım madun grupları etkilemek için bir araç haline geldiğinde, ihtiyaçları tanımlama aşaması dahil olmak üzere tüm adımlarda, tasarımcının kendi rolünü ve pozisyonunu değiştirmeye istekli olup olmayacağı konusunda soru işaretleri ortadadır. Burada amaç, tespit edilen 'kötü problem'leri tek seferde yanıtlamak değildir. Durumun karmaşıklığını bilerek, temel olarak koşullar değişkenlik gösterse de zorlu problemler için hedef grubun sesinin duyulduğu; kapsayıcı, şeffaf ve denklik öneren bir yaklaşım ile sorgulamaya devam ederek süreklilik önceliklidir. Bu süreklilik, küçük adımların art arda birbirini takip etmesi ile oluşacak ilerlemenin dönüşüme alan açacağını ortaya koyar. Bunun için bakış açımızın alt-üst edilmesinin bütünü üstün yararı doğrultusunda emek vermek ve madunun kendi yetkenliğini hatırlaması için, var olan imtiyazları bir tarafa bırakma zamanı gelmiştir.

TEŞEKKÜR

Bu makale, Dr. Suda Perera tarafından Sussex Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet, Çatışma ve Şiddet yüksek lisans programında ana ders olarak yürütülen Küresel Kalkınma için Feminist Yaklaşımlar dersi sırasında yazılmaya başlanmıştır. Kendisi sosyal tasarım ile sömürsüzleştirme yaklaşımını bir araya getirmeme alan açmıştır.

KAYNAKÇA

Armstrong, L., Bailey, J., Julier, G. ve Kimbell, L. (2014). *Social Design Futures: HEI Research and the AHRC*. United Kingdom: The University of Brighton

Çıtak, M. (2019). Sosyal fayda odaklı tasarım yaklaşımı: Önemsiyoruz sosyal girişimi örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Ana Sanat Dalı, İzmir.

Duman, E., Dogan, D. ve Akarsu, M. "Türkiye'de Kadın Mahpus Olmak" (2019). Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, İstanbul

IDEO. (2008). *Design for social impact: How-to guide*. San Francisco: The Rockefeller Foundation. 12 Aralık 2021 tarihinde https://new-ideo.com.s3.amazonaws.com/assets/files/pdfs/news/IDEO_RF_Guide.pdf adresinden erişildi.

Onafuwa, D. (2018). Design and culture allies and decoloniality: A review of the intersectional perspectives on design, politics, and power symposium. *Design and Culture* [Önbaskı]. 12 Aralık 2021 tarihinde https://www.academia.edu/36839066/Design_and_Culture_Allies_and_Decoloniality_A_Review_of_the_Intersectional_Perspectives_on_Design_Politics_and_Power_Symposium adresinden erişildi.

Önemsiyoruz Derneği. (2019). Bir kucak oyuncak proje saha raporu. İstanbul: Önemsiyoruz Derneği. 10 Ocak 2022 tarihinde www.onemsiyoruz.org/wp-content/uploads/bir-kucak-oyuncak-projesi-raporu.pdf adresinden erişildi.

Önemsiyoruz Derneği. (2020). Anne-çocuk gelişim rehberliği programı saha raporu. İstanbul: Önemsiyoruz Derneği. 10 Ocak 2022 tarihinde www.onemsiyoruz.org/wp-content/uploads/acgr-raporu-1.pdf adresinden erişildi.

Rittel, H.W.J. ve Webber, M.M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4(2), 155-169.

Mohanty, C. (2011). *Feminism Without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity* (E-Duke Books Scholarly Collection). Middle Eastern Studies Journal (MESJ).

Müftügil Yalçın, A. ve Güner, D. (2015). *Sosyal Etki Ölçümlemesi KUSIF 4 Adım Yaklaşımı* (s. 16-62). İstanbul: Koç Üniversitesi Sosyal Etki Forumu.

Spivak, G. (2003). *Can the Subaltern Speak?*. *Die Philosophy*, 14(27), s.42-58.

Strumm, B. (2020). Using critical reflection to question self and power in international development. *Gender & Development*, 28(1), 175-192. <https://doi.org/10.1080/13552074.2020.1717173>

Tunstall, E.D. (2013) Decolonizing Design Innovation: Design Anthropology, Critical Anthropology, and Indigenous Knowledge. Gunn, W., Otto, T., & Smith, R. C. (Eds.). (2013). *Design anthropology : Theory and practice*. 1(13) Taylor & Francis Group